

Les loisirs des Romains

Séance 5

Jugements critiques

Paiens ou chrétiens, les moralistes romains portent des jugements sévères sur les plaisirs qui plaisent à l'aristocratie ou au bas peuple.

Comme les jeux sont ennuyeux !

Cicéron : Ad familiares (VII, I)

Cicéron adresse à son ami Marius Marcus quelques considérations désabusées sur des spectacles qu'il a vus au théâtre ou au cirque.

[2] Quid enim **delectationis** habent **sescenti muli** in **Clytaemnestra** aut in **Equo Trojano creterrarum** tria milia aut **armatura** varia peditatus et equitatus in aliqua pugna ? Quae popularem admirationem habuerunt, delectationem tibi nullam attulissent. [...]

[3] Nam **quid** ego te athletas putem desiderare, qui gladiatores contempseris ? In quibus ipse Pompeius confitetur se et operam et **oleum** perdidisse. **Reliquae** sunt **venationes binae** per dies quinque, magnificae, nemo negat ; sed quae potest homini esse **polito** delectatio, cum aut homo **imbecillus** a valentissima bestia **laniatur** aut praeclara bestia **venabulo transverberatur** ? Quae tamen, si videnda sunt, saepe vidisti ; neque nos, qui haec spectamus, quicquam novi vidimus. Extremus elephantorum dies fuit. In quo admiratio magna vulgi atque turbae, delectatio nulla exstitit ; **quin etiam** misericordia quaedam consecuta est atque opinio ejusmodi, esse quandam illi beluae cum genere humano **societatem**.

La sadique cruauté suprême

Sénèque : *Lettres à Lucilius* (VII)

Dans certains cas, au cours des chasses et des jeux de gladiateurs, lors de la pause de midi pendant laquelle la majeure partie des spectateurs s'en allaient pour manger, on organisait d'abominables combats pour distraire les spectateurs restants : on amenait des condamnés à mort, on leur donnait des armes offensives auxquelles ils n'étaient pas entraînés, on les obligeait avec des torches ou à coups de fouet à combattre à mort selon un système de coupe, avec des huitièmes de finale, des quarts de finales, des demi-finales et une finale, dont le vainqueur et unique survivant n'était pas gracié, mais retenu pour participer à la prochaine compétition. Sénèque, qui venait d'assister par hasard à une telle boucherie, raconte à son ami Lucilius combien il en est ressorti profondément choqué.

[2] Nihil vero tam **damnosum** bonis moribus quam in aliquo spectaculo **desidere** : tunc enim per voluptatem facilius vitia **subrepunt**. [3] Quid me existimas dicere ? **Avarior** redeo, **ambitiosior**, **luxoriosior**, immo vero crudelior et inhumanior, quia inter homines fui. Casu in **meridianum** spectaculum **incidi**, lusus exspectans et **sales** et aliquid **laxamenti** quo hominum oculi ab humano **cruore** acquiescant. Contra est : quidquid ante pugnatum est **miseriordia** fuit ; nunc omissis **nugis mera** homicidia sunt. Nihil **habent** quo tegantur ; ad **ictum** totis corporibus expositi numquam frustra manum mittunt. [4] Hoc plerique ordinariis **paribus** et **postulaticiis praeferunt**. **Quidni** praeferant ? Non **galea**, non scuto repellitur ferrum. **Quo munimenta** ? quo **artes** ? Omnia ista mortis **morae** sunt. Mane leonibus et ursis homines, meridie spectatoribus suis **obiciuntur**. Interfectores interfecturis jubent obici et victorem in aliam **detinent** caedem ; **exitus** pugnantium mors est. Ferro et igne res geritur. [5] Haec fiunt dum **vacat** harena. "Sed latrocinium fecit aliquis, occidit hominem." Quid ergo ? Quia occidit, ille meruit ut hoc pateretur : tu quid meruisti miser ut hoc spectes ? "Occide, **verbera, ure** ! Quare tam **timide** incurrit in ferrum ? Quare parum audacter occidit ? Quare parum **libenter** moritur ? **Plagis** agatur in vulnera, mutuos ictus nudis et **obviis** pectoribus **excipiant**." Intermissum est spectaculum : "Interim **jugulentur** homines, ne nihil agatur". Age, ne hoc quidem intellegitis, mala exempla in eos **redundare** qui faciunt ?

Le snobisme comme loisir

Sénèque : *De brevitae vitae* (XII et XIII)

Sénèque critique quelques snobs auxquels leurs passions ridicules servent de loisir : le petit-maître soucieux de sa seule coiffure, l'amateur de banquets somptueux, le délicat, l'érudit compulsif.

[XII, 3] Quid ? Illos **otiosos** vocas quibus apud **tonsorem** multae horae transmittuntur, dum **decerpitur** si quid proxima nocte **succevit**, dum de **singulis** capillis in consilium itur, dum aut **disjecta coma** restituitur aut **deficiens** hinc atque illinc in frontem **compellitur** ? Quomodo irascuntur, si tonsor paulo neglegentior fuit, tamquam virum tonderet ! Quomodo **excandescunt** si quid ex **juba** sua **decisum** est, si quid extra ordinem jacuit, nisi omnia in **anulos suos reciderunt** ! Quis est istorum qui non malit rem publicam turbari quam comam suam ? Qui non **sollicitior** sit de capitis sui **decore** quam de salute ? Qui non **comptior** esse malit quam honestior ? Hos tu otiosos vocas inter **pectinem speculumque** occupatos ? [...]

[5] Convivia **me hercules** horum non posuerim inter **vacantia** tempora, cum videam quam **solliciti argentum ordinent**, quam diligenter **exoletorum** suorum tunicas **succingant**, quam **suspensi** sint quomodo **aper** a **coco** exeat, qua celeritate signo dato **glabri** ad **ministeria discurrant**, quanta arte **scindantur** aves in **frusta** non **enormia**, quam **curiose** infelices pueruli **ebriorum sputa detergeant** : ex his elegantiae **lautitiaeque** fama **captatur** et usque eo in omnes vitae **secessus** mala sua illos sequuntur, ut nec bibant sine **ambitione** nec **edant**.

[6] Ne illos quidem inter otiosos **numeraveris** qui **sella** se et **lectica** huc et illuc ferunt et ad **gestationum** suarum, quasi **deserere** illas non liceat, horas **occurrunt**, quos quando lavari debeant, quando natate, quando cenare alius admonet : et usque eo **nimio** delicati animi languore **solvuntur** ut per se scire non possint an **esuriant**. [7] Audio quendam ex delicatis (si modo deliciae vocandae sunt vitam et consuetudinem humanam **dediscere**), cum ex balneo inter manus **elatus** et in sella positus esset, dixisse interrogando : "Jam sedeo ?". Hunc tu ignorantem an sedeat putas scire an vivat, an videat, an otiosus sit ? [...] [8] [...] Quaedam vitia illos quasi felicitatis **argumenta** delectant ; nimis humilis et **contempti** hominis videtur scire quid facias : i nunc et

mimos multa mentiri ad **exprobrandam luxuriam** puta. Plura me hercules **praetereunt** quam fingunt et tanta incredibilium vitiorum copia ingenioso in hoc unum saeculo processit, ut jam mimorum **arguere** possimus neglegentiam. Esse aliquem qui usque eo deliciis **interierit** ut an sedeat alteri credat ! [9] Non est ergo hic otiosus, aliud illi nomen **imponas** ; aeger est, immo mortuus est ; ille otiosus est cui otii sui et sensus est. Hic vero **semivivus**, cui ad intellegendos corporis sui **habitus indice** opus est, quomodo potest hic ullius temporis dominus esse ? [...]

[XIII, 1] De illis nemo dubitabit quin **operose** nihil agant, qui litterarum inutilium studiis **detinentur, quae** jam apud Romanos quoque magna manus est. [2] Graecorum iste **morbis** fuit quaerere quem numerum Ulixes remigum habuisset, prior scripta esset Ilias an Odyssia, praeterea an ejusdem esset auctoris [...]. [3] Ecce Romanos quoque invasit inane studium **supervacua** discendi.

Les multiples propriétés luxueuses

Sénèque : Lettres à Lucilius (LXXXIX)

Un des loisirs favoris des richissimes Romains, c'était d'édifier sans cesse de nouvelles villas luxueuses dans les sites les plus improbables. Dans une de ses lettres, Sénèque affecte de les interpellier.

[21] Nunc vobiscum loquor quorum aequae **spatiose** luxuria quam illorum avaritia **diffunditur**. Vobis dico : **quousque** nullus erit lacus cui non villarum vestrarum **fastigia immineant** ? nullum flumen cuius non ripas aedificia vestra **praetexant** ? **Ubicumque scatebunt** aquarum calentium venae, ibi nova **deversoria** luxuriae **excitabuntur**. Ubicumque in aliquem **sinum** litus **curvabitur**, v o s **protinus** fundamenta jacietis, nec contenti **solo** nisi quod manu feceritis, mare agetis **introrsus**. Omnibus licet locis tecta vestra resplendeant, **aliubi** inposita montibus in vastum terrarum marisque **prospectum, aliubi** ex plano in altitudinem montium **educta**, cum multa aedificaveritis, cum ingentia, tamen et singula corpora estis et parvula. Quid prosunt multa **cubicula** ? In uno jacetis.